

Bijlage: Over de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving Onderzoek naar het Verdrag van Faro

1. Inleiding

In de beleidsbrieven *Cultuur in een open samenleving* en *Erfgoed telt, de betekenis van erfgoed voor de samenleving* (2018) werd aangekondigd dat onderzoek naar de mogelijkheden en consequenties van de ratificatie van het Verdrag van Faro zou worden gestart. In dit Verdrag van de Raad van Europa (2005) staat de sociale waarde van erfgoed en de democratische betrokkenheid van mensen centraal.

Deze bijlage geeft een weergave van de belangrijkste resultaten van het onderzoek *Programma Faro*, dat wil zeggen de uitgangspunten van het Verdrag van Faro, de beleidsbasis voor invoering en een uitvoeringsagenda in 2021 ter voorbereiding van de ondertekening van het Verdrag van Faro.

Activiteiten die in de Uitvoeringsagenda zullen worden opgenomen:

- Een (fysiek en digitaal) platform realiseren waarin de kennis en vaardigheden verbonden aan de Faro-werkwijze kunnen worden geborgd en gedeeld en samenwerking kan plaatsvinden.
- Training en opleiding van erfgoedprofessionals tot 'facilitators' en 'verbinders' tussen gemeenschappen, erfgoedinstellingen, overheden etc.
- Samenwerken met gemeenten en provincies om bij het vormgeven van omgevingsvisies erfgoedparticipatie door burgers te ondersteunen. Ook de wettelijke verankering van het Uitdaagrecht geeft gemeenten de mogelijkheid om het initiatief van bewoners en lokale erfgoedverenigingen voor de zorg en toegankelijkheid van erfgoed te versterken.
- Evaluatie van de Faro-subsidieregeling bij het Fonds voor Cultuurparticipatie (2020-2021) en bezien hoe deze gecontinueerd kan worden in 2022 en volgende jaren.
- In het kader van de evaluatie van de Erfgoedwet verkennen hoe de uitgangspunten van het Faro Verdrag kunnen worden ondergebracht in de wet.
- Het opstellen van een implementatieplan op basis van de resultaten van de uitvoeringsagenda voor de ratificatie van het Verdrag van Faro.

2. Programma Faro

In de beleidsbrieven *Cultuur in een open samenleving* en *Erfgoed telt, de betekenis van erfgoed voor de samenleving* (2018) kondigde de minister van OCW aan een onderzoek te starten naar de mogelijkheden van ratificatie van het verdrag van Faro. In 2019 startte het programma Faro dat doorloopt tot eind 2021. In het programma wordt onderzocht wat de meerwaarde van ratificatie kan zijn voor de samenleving en de erfgoedpraktijk en wat de mogelijkheden, juridisch en beleidsmatig, zijn om in Nederland uitvoering te geven aan het verdrag. Het programma Faro verkent daartoe hoe erfgoedparticipatie een vanzelfsprekend onderdeel van de erfgoedpraktijk kan worden en hoe erfgoed als hulpbron ofwel middel in maatschappelijke vraagstukken kan worden ingezet.

Het programma *Faro - Erfgoed Maak je Samen* - laat zien, ook bij provincies en gemeenten, dat er in Nederland sprake is van een praktijk in wording die veel kansen biedt voor implementatie van het Verdrag van Faro. Deze praktijk is echter nog in opbouw en heeft stimulans en ondersteuning nodig op nationaal, regionaal en lokaal niveau.

Het programma Faro zet in 2021 in op de voorbereiding van de ondertekening van het Verdrag. Daartoe wordt in co-creatie met de erfgoedsector, overheden en maatschappelijke organisaties een uitvoeringsagenda opgesteld. Binnen deelagenda's met bijvoorbeeld het beroepsonderwijs, overheden of de museumsector, worden ambities geformuleerd, alsook concrete stappen die de komende tijd gezet kunnen worden. De uitvoeringsagenda biedt een goede basis voor ondertekening van het Verdrag en is een goed uitgangspunt voor een implementatieplan behorend bij de ratificatie van het Verdrag.

3. Kaderverdrag: ondertekening en ratificatie

Het Verdrag van Faro is een kaderverdrag; daarmee zijn de bepalingen van het Verdrag eerder richtlijnen voor het ontwikkelen van beleid, dan juridische verplichtingen. Het Verdrag bevat

doelstellingen voor het verbreden en intensiveren van de rol van cultureel erfgoed in alle aspecten van de samenleving. De eerste stap in de procedure naar bekrachtiging van het Verdrag is ondertekening door de staat. De staat geeft daarbij aan dat het de beginselen van het Verdrag van Faro onderschrijft. Ondertekening heeft nog geen enkele implicatie op juridisch of beleidsniveau. Vervolgens kan worden besloten tot ratificatie, waarbij de desbetreffende staat partij wordt bij het Verdrag.

Bij ratificatie worden de doelen van het Verdrag erkend. Bij de invoering van het Verdrag kan een keuze voor invulling en fasering op nationaal niveau worden gemaakt. Dat zien we ook bij de manier waarop andere Europese landen het Verdrag hebben ondertekend dan wel geratificeerd (zie hieronder).

4. Verdrag van Faro

Het Verdrag van Faro werd in 2005 getekend in de gelijknamige Portugese stad en is door 19 landen geratificeerd en door 6 landen ondertekend. Verschillende uit het voormalige Joegoslavië voortgekomen staten hebben in een vroeg stadium het Verdrag omarmd, in lijn met het ontstaan van het verdrag o.a. ter bevordering van vrede en democratie in deze regio na de Joegoslavië oorlogen in de jaren '90. Iets later sloten o.a. Noorwegen, Portugal en Oostenrijk zich aan. De meest recent ratificerende landen zijn Finland, Zwitserland en Italië. Spanje heeft recent ondertekend en België deed dat al in 2012. Het initiatief voor het Verdrag werd genomen door de Raad van Europa, die als doel heeft om democratie, mensenrechten en de rechtstaat te bevorderen. De oorsprong van het verdrag ligt in maatschappelijke ontwikkelingen in Europa zoals sociale en demografische veranderingen, de toenadering tussen Oost-West, en de toenemende economische waarde van erfgoed voor toerisme, stedelijke ontwikkeling, herbestemming. Het Verdrag is in lijn met het democratische ideaal van Europa van een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor het cultureel erfgoed.

4.1 Uitgangspunten Verdrag

Het doel van het Verdrag, met als ondertitel *Over de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving*, is bij te dragen aan een meer democratische samenleving en kwaliteit van leven voor iedereen door de inzet van cultureel erfgoed.

Het belangrijkste uitgangspunt van het Verdrag, het recht van ieder mens om betrokken te zijn bij erfgoed en daar een eigen betekenis aan te geven, is inherent aan het recht om te participeren aan het culturele leven zoals gedefinieerd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens¹. Die relatie vormt de kern van het Faro Verdrag, nl. dat de verscheidenheid van het cultureel erfgoed in Europa bijdraagt aan het fundament van vrede en tolerantie. Het 'gemeenschappelijk erfgoed in Europa', kan in al zijn betekenissen (wie ben je en waar kom je vandaan?) een belangrijke rol spelen in conflictbeheersing en interculturele dialoog.

Het Verdrag stelt dus niet het cultureel erfgoed centraal, maar de mens. Op die manier is erfgoed verbonden met het democratische beginsel dat erfgoed van en voor een ieder is en bijdraagt aan actief burgerschap, een inclusieve maatschappij, en meerwaarde levert aan sociale en duurzame ontwikkelingen in andere sectoren in de maatschappij. Hiermee wordt niet bedoeld: juridisch eigendom, maar wel het recht te benoemen wat erfgoed is, en de toegang ertoe.

4.2 Begrippen

Brede definitie van erfgoed

In het Verdrag van Faro wordt erfgoed² op een integrale manier benaderd en is van toepassing op alle soorten erfgoed, materieel en immaterieel. Het Verdrag staat een sectoroverschrijdende aanpak voor en is breder dan in welk ander internationaal erfgoedverdrag ook. De nadruk ligt op

¹ Artikel 27 of the Universal Declaration of Human Rights states that "everyone has the right freely to participate in the cultural life of the community, to enjoy the arts and to share in scientific advancement and its benefits." Cultural rights are, therefore, inseparable from human rights, as recognized in Article 5 of the 2001 UNESCO Declaration on Cultural Diversity, and can be defined as the right of access to, participation in and enjoyment of culture.

² Cultural heritage is a group of resources inherited from the past which people identify, independently of ownership, as a reflection and expression of their constantly evolving values, beliefs, knowledge and traditions. It includes all aspects of the environment resulting from the interaction between people and places through time;

het dynamische en interactieve karakter van erfgoed dat steeds opnieuw door mensen wordt gedefinieerd en op de relatie met de leefomgeving en het sociale domein. Het Verdrag benadrukt dat de zorg voor cultureel erfgoed niet louter een zaak van experts is en dat erfgoedgemeenschappen en burgerinitiatieven een grote rol (kunnen) spelen in alle aspecten van het erfgoedbeleid. Actieve participatie aan dat beleid is essentieel om ruimte te creëren voor actueel en alledaags erfgoed, meerstemmigheid en voortdurende (her)interpretatie.

Erfgoedgemeenschap³ is dan ook een centraal begrip in het Verdrag. Het gaat hierbij om mensen die waarde hechten aan (aspecten van) een bepaald erfgoed en dit willen doorgeven. Deze groep kan door de tijd steeds veranderen van omvang en samenstelling met veranderende perspectieven op 'hun' erfgoed. Mensen kunnen tijdens hun leven bewust en onbewust tot vele erfgoedgemeenschappen behoren: bijvoorbeeld als deelnemer aan het Zomercarnaval Rotterdam, wonend in een voormalig industriegebied, als beoefenaar van een ambacht en als vrijwilliger in een museum. Erfgoedgemeenschappen kunnen worden opgevat als flexibele netwerken of platforms waarin burgers, vrijwilligers(organisaties), maar ook (formele erfgoed)instellingen, private partijen en partijen uit andere sectoren deel van uit kunnen maken en waar in samenwerking kennis en expertise kan worden gegenereerd en uitgewisseld.

Ook de economische waarde van erfgoed en duurzame ontwikkeling (voor bewoners of een regio), wordt door het Verdrag onderschreven, alsook het belang van digitale toegang tot erfgoed en erfgoedonderwijs.

Het concept van het 'gemeenschappelijk erfgoed van Europa' refereert aan het collectieve geheugen van Europa. Het is de verantwoordelijkheid van een ieder om voor het erfgoed van de ander evenveel respect te tonen als voor het eigen erfgoed. Op die manier kan door interactie uit de diversiteit van het erfgoed gemeenschappelijkheid ontstaan.

4.3 Rol overheid/overheden

Bij ondertekening (en na ratificering) van het Verdrag is de staat verantwoordelijk voor:

- het (wettelijk) borgen van het recht op erfgoed, het erkennen van de maatschappelijke waarde van erfgoed en het vergroten van de waarde ervan door het te onderzoeken, interpreteren, ontwikkelen en toegankelijk te maken;
- het bevorderen van de deelname aan erfgoed, bijvoorbeeld door het wegnemen van drempels, het bevorderen van de bijdrage van erfgoed aan maatschappelijke ontwikkelingen, culturele diversiteit, leefomgeving;
- het voeren van integraal beleid waardoor erfgoed een rol speelt in andere beleidsdomeinen (sociaal, ruimtelijk, economisch, in onderwijs etc.).

Juist op lokaal niveau kan het Verdrag van Faro veel betekenen, zo dicht mogelijk bij erfgoedgemeenschappen en de burger. Overheden en de verschillende beleidssectoren hebben een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor cultureel erfgoed en participatie van iedereen in een onderlinge samenwerking en een geïntegreerde aanpak. Nieuwe vormen en methoden van samenwerking tussen overheden, (erfgoed)domeinen en (erfgoed)gemeenschappen zullen daarvoor ontwikkeld moeten worden. Ondersteunen van vrijwilligers en hun initiatieven zijn daarbij van groot belang.

5. Hoe hebben andere landen Faro geratificeerd?

Ook andere landen hebben onderzoek gedaan naar de mogelijkheden en consequenties van ratificatie van het Faro Verdrag en hebben inventarisaties van projecten uitgevoerd om zicht te krijgen op de (erfgoed)praktijk. Landen maken keuzes in de uitvoering van het Verdrag. Vaak betreft dat het bevorderen van de participatie van burgers bij cultureel erfgoed en het betrekken van nieuwe, bredere doelgroepen; ook voor het inzetten van erfgoed als middel om maatschappelijke meerwaarde te creëren (zoals cohesie, tolerantie, culturele diversiteit, inclusie etc.). Soms wordt er voor gekozen erfgoed een integrale positie te geven in een ander beleidsdomein, zoals ruimtelijke ordening en wordt daarvoor wet- en regelgeving aangepast. Ook wordt wel een kennisplatform of netwerkorganisatie ingericht voor Faro-activiteiten en

³ a heritage community consists of people who value specific aspects of cultural heritage which they wish, within the framework of public action, to sustain and transmit to future generations.

publieksvoorlichting. Vooral in Vlaanderen wordt het Verdrag actief ingezet. De definitie van cultureel erfgoed en het begrip 'erfgoedgemeenschap' zijn opgenomen in het Vlaamse erfgoeddecreet.

6. Verdrag van Faro: beleidsmatige basis

Het kabinet vindt de verbinding met bewoners essentieel voor het oplossen van maatschappelijke uitdagingen en vraagstukken. Het 'wetsvoorstel versterking participatie op decentraal niveau' (BZK) sluit aan op deze ontwikkeling; het is een aanvulling op de representatieve democratie. Het doel van het wetsvoorstel is de betrokkenheid van inwoners bij de voorbereiding, uitvoering en evaluatie van beleid van hun gemeente, provincie en waterschap te vergroten.

In de recente verkiezingsprogramma's van verschillende partijen worden zorgen geuit over verdeeldheid in de samenleving, maar wordt ook de veerkracht van de samenleving geprezen en een oproep gedaan aan de overheid om dienstbaar te zijn aan burgerinitiatieven.

Het huidige cultuurbeleid onder het motto *cultuur van en voor iedereen* en *de verbindende kracht van erfgoed* sluit goed aan bij de uitgangspunten van het Verdrag van Faro.

Dat betreft bijvoorbeeld het Vrijwilligersbeleid, waar samen met de provinciale erfgoedhuizen, de fondsen en de ErfgoedAcademie invulling wordt gegeven aan de ondersteuning en professionalisering van erfgoedvrijwilligers en burgerinitiatieven.

Ook het programma Cultuurparticipatie bij het Fonds voor Cultuurparticipatie (FCP), dat in samenwerking met gemeenten en provincies wordt uitgevoerd, past goed bij Faro. Met als doel om zoveel mogelijk verschillende groepen gelijke kansen te bieden voor actieve cultuurdeelname (ook erfgoed) met als uitgangspunt dat actieve deelname sociale effecten sorteert. Het FCP heeft afgelopen jaar een nieuwe regeling uitgevoerd: Vind elkaar in Erfgoed; verken de Faro-werkwijze, voor burgerinitiatieven en erfgoedorganisaties. .

In het digitaal toegankelijk maken van cultureel erfgoed worden steeds meer ook informele bronnen en *oral history* ingezet waardoor waardering voor ander, nieuw erfgoed kan ontstaan zoals voor het slavernijverleden. In het kader van fysieke toegankelijkheid is onlangs een onderzoeksrapport naar toegankelijkheid van culturele instellingen voor mensen met een beperking aan de Tweede Kamer aangeboden.

In het beleid op het gebied van culturele diversiteit/slavernijverleden/controversieel erfgoed, de canon is er steeds meer aandacht voor meerstemmigheid, dialoog, methoden voor conflictbeheersing, beleid dat in samenwerking met de departementen van BZK, SZW, en VWS tot stand komt.

Via cultuur-/erfgoedonderwijs komen kinderen en jongeren middels verschillende vakken in aanraking met cultureel erfgoed. Van groot belang voor het draagvlak voor erfgoed en om vergrijzende erfgoedverenigingen en gemeenschappen te verjongen.

In de uitvoering van het immaterieel erfgoedbeleid worden de gemeenschappen die het erfgoed van sociale praktijken, gebruiken en ambachten beoefenen via bottom-up procedures actief betrokken bij het levend houden en ontwikkelen van immaterieel erfgoed, zoals het UNESCO Verdrag inzake immaterieel erfgoed vraagt.

We kunnen concluderen dat het huidige beleid laat zien dat er toekomst en draagvlak is voor de uitgangspunten van het Verdrag van Faro. Tegelijkertijd is er nog sprake van een (prille) praktijk in wording (zie hieronder) en is er meer tijd en ondersteuning nodig om de uitgangspunten van het Verdrag daadwerkelijk in de praktijk in te bedden. Het huidige beleid biedt een goede basis voor verdere beleidsontwikkeling en om - samen met de praktijk - via het opstellen van een uitvoeringsagenda Faro-werkwijzen te implementeren.

7. Faropraktijk in wording

Voor het programma Faro zijn projecten gevolgd en geanalyseerd die laten zien dat het Verdrag van Faro een belangrijke katalysator kan zijn voor een beweging in de samenleving en ontwikkelingen in de verschillende erfgoedsectoren naar een nieuwe erfgoedbenadering. Gemeenschappen zetten zich in voor hun erfgoed. Zoals de familie Maasdamme die zich bekommert om de nalatenschap van hun tante Rita. Zij onderwees met zelfgemaakte diorama's en poppen de kinderen op school over het slavernijverleden. In Heerlen ontfermen wijkbewoners zich over een kloostertuin en kapel die voor hen vanuit het mijnwerkersverleden betekenis hebben. Vrijwilligers van de Stichting Brugwachtershuisjes gaan in gesprek met overheden over het beheer

en de herbestemming van leegstaande huisjes. En niet voor niets worden het netwerk en de inventaris immaterieel erfgoed frequent aangevuld door gemeenschappen die hun tradities en levende cultuuruitingen willen doorgeven.

Al deze initiatieven dagen de overheid uit om (nog) beter zorg te dragen voor het erfgoed. Vanuit het erfgoed worden verbindingen gelegd met bijvoorbeeld vraagstukken als eenzaamheid, uitsluiting en onthechting. Zelfs in coronatijd is in Tilburg invulling gegeven aan een nieuwe traditie om met Driekoningen, van oudsher een bedelifeest, kinderen te vragen hun speelgoed te delen met kinderen uit minder draagkrachtige gezinnen. En in verpleeghuizen wordt het erfgoed ingezet om het geheugen te prikkelen.

De beweging komt niet alleen van onderop. Ook overheden en erfgoedinstellingen zetten de deuren open en laten burgers bepalen wat van waarde is. Bij lokale overheden ontstaan samenwerkingsruimtes, zoals in Den Bosch, of worden processen zo ingericht dat ambtenaren, vrijwilligers en erfgoedgemeenschappen elkaar ontmoeten en versterken. Gemeentelijke erfgoedplatforms ontstaan en samen wordt bepaald wat kan worden aangepakt en hoe budgetten worden verdeeld. Ook in het beleid dat gemeenten ontwikkelen voor de Omgevingswet en Right to Challenge speelt erfgoed een rol.

Musea halen de buitenwereld naar binnen. Ze bereiden hun programma's voor in co-creatie met stadsbewoners, zoals bij Stedelijk Museum Schiedam, en bieden fysieke ruimte en inspiratie aan niet-museale activiteiten, zoals taallessen. Ook verlaten ze het fysieke museum en hebben ze oog voor de vele perspectieven die met erfgoed gemoeid zijn, zoals Amsterdam Museum dat het land intrekt met een reizende volksraadpleging over de Gouden Koets.

Van oudsher beschikt de erfgoedsector over veel betrokken vrijwilligers. Breed in de erfgoedsector zorgt digitalisering voor een betere ontsluiting van het erfgoed en andere mogelijkheden voor burgers om actief deel te nemen. Mede daardoor nemen *crowdsourcing* en *wisdom of the crowd* een grote vlucht, binnen de archieven, maar ook daarbuiten.

Waar door de regelgeving vrijwilligers soms juist meer op afstand zijn komen te staan, zoals in de archeologie, wordt in samenspraak gekeken hoe in de toekomst weer meer samengewerkt kan worden.

Ook in de collectievorming zijn breed in de erfgoedsector ontwikkelingen gaande: wat is erfgoed en wie bepaalt dat? Musea in Rotterdam, Schiedam en Gouda laten inwoners (mee)bepalen.

In de gemeenten Westerveld en Ronde Venen hebben inwoners een stem bij het aanwijzen van gemeentelijke monumenten. Voor het gebouwde erfgoed van na 1965 leggen lokale overheden, Erfgoedvereniging Heemschut en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) hun oor te luisteren in de samenleving.

Met de hotspotmonitor hebben archieven een antenne ontwikkeld voor wat er in de samenleving speelt en de geschiedenis die nu geschreven wordt. Zo worden burgers opgeroepen mee te helpen om het archief van de coronapandemie aan te leggen. In zijn algemeenheid neemt het belang van *storytelling* en het vastleggen van *oral history* binnen alle erfgoeddisciplines toe. Als de mens centraal staat in het erfgoed, is zijn verhaal een wezenlijk onderdeel daarvan.

Maar ook is duidelijk dat er nog veel moet worden gedaan. Gemeenschappen voelen zich niet altijd gehoord. Processen stokken door gebrek aan vertrouwen, knellende regelgeving en doordat initiatieven niet passen binnen afgebakende beleidsdoelstellingen en subsidievereisten. Faro is dus ook nog een praktijk in wording. Niet in de laatste plaats omdat het in essentie om een cultuurverandering gaat, waarbij erfgoeddeskundigen ruimte maken voor de inbreng van burgers en niet-betaalde deskundigen: van inspraak naar co-creatie, partnerschap en zeggenschap. Waar meer ruimte ontstaat voor andere erfgoedopvattingen en waarden. En waar naast behoud van erfgoed als doel, erfgoed ook als middel wordt ingezet om een bijdrage te leveren aan sociaal-maatschappelijke doelen.

Dat vraagt om omdenken van projecten naar processen en netwerken, van publieksbereik naar participatie, het vraagt om nieuwe vaardigheden, rolopvattingen en normen. De Faro-praktijk in wording is een rijk geschakeerde praktijk van verschillende ambities, snelheden, kansen, dilemma's en te overwinnen onmogelijkheden. Zo'n verandering komt tot stand door *trial and*

error. Partijen in het veld kijken naar de Rijksoverheid voor ondersteuning, en tegelijkertijd maakt diezelfde Rijksoverheid deel uit van deze praktijk in wording.

8. Uitvoeringsagenda op weg naar ondertekening van het Verdrag van Faro

Wat is de meerwaarde van ondertekening en invoering van het Verdrag? Bij welke onderwerpen en in welke sectoren kan er verschil worden gemaakt? Wat zijn de behoeften en hoe kan het Verdrag werken als een bron van inspiratie en steun in de rug?

Om deze vragen te beantwoorden zet het programma Faro in 2021 in op het opstellen van een uitvoeringsagenda als basis voor ondertekening en effectieve invoering van het Verdrag van Faro. Uitvoering van de agenda biedt vervolgens input voor de ratificatie van het Verdrag.

Een Faro-platform

Uit diverse recente onderzoeken (o.a. programma Faro, Erfgoed Brabant, OPEN) wordt duidelijk dat blijvende ondersteuning van een participatieve praktijk in de geest van Faro op nationaal, regionaal en lokaal niveau onontbeerlijk is. Uit al deze onderzoeken blijkt een grote behoefte aan een overkoepelend fysiek en digitaal platform. Het gaat daarbij om een plek die gericht is op het bij elkaar brengen van erfgoedgemeenschappen, maatschappelijke- en erfgoedorganisaties en overheden om gezamenlijk kennis en vaardigheden over werken in de geest van Faro te ontwikkelen en uit te wisselen en waar ontmoeting en samenwerking gefaciliteerd worden. In 2021 werken drie provinciale erfgoedhuizen en de RCE samen aan een pilot voor een dergelijk platform. Binnen deze pilot worden verschillende ondersteunende activiteiten voortkomend uit de behoeften van erfgoedvrijwilligers, erfgoedparticipanten en erfgoedprofessionals gebundeld. Denk hierbij aan coaches of buddy's voor de verbinding tussen overheden, instellingen en gemeenschappen, een erfgoedvrijwilligersvacaturesite, consultants die gemeenschappen bijstaan bij hun participatieve activiteiten, het gezamenlijk ontwikkelen en uitwisselen van kennis, vaardigheden, ruimte voor netwerkvorming en ontmoeting, *e-learning* en educatie. Het platform informeert en ondersteunt bij het toepassen van de Faro-werkwijze niet alleen het brede erfgoedveld, maar betreft daarbij nadrukkelijk ook aangrenzende sectoren zoals zorg, integratie en toerisme. De ambitie is om de samenwerking binnen de pilot te verbreden tot alle provinciale erfgoedhuizen en andere partners uit het erfgoedveld en daarbuiten, om zo een krachtige Faro-uitvoeringsalliantie te smeden.

Kennisopbouw, onderwijs en bijscholing

De rolverdeling tussen erfgoedexpert en burger verandert in de Faro-werkwijze. De erfgoedprofessional heeft vaker de functie van een *mediator*, die verbindingen legt tussen instituties (o.a. gemeenten en erfgoedorganisaties) en groepen burgers die met erfgoed bezig zijn. Ook kan hij/zij een dialoog faciliteren bij conflicten en uiteenlopende visies op erfgoed. Om een dergelijke expertise en kennis te ontwikkelen bij toekomstige erfgoedexperts is het van belang dat opleidingen hier aandacht aan besteden, zoals de Reinwardt Academie en de verschillende op erfgoed gerichte universitaire programma's.

Daarnaast is ook kennisopbouw van belang om goed uitvoering te kunnen geven aan het Verdrag van Faro. Dan gaat het om methodieken en instrumenten om meerstemmigheid in de erfgoedsector te realiseren, of om de koppeling tussen erfgoedzorg en sociaal-maatschappelijke vraagstukken tot stand te brengen. Het gaat om kennis over het verbeteren van de verbinding tussen de leefwereld van de erfgoedgemeenschappen en de systeemwereld van de instituties, of over de toepassing van kennis over participatie uit andere beleidsterreinen in de erfgoedcontext. Kennis en instrumenten ontstaan zowel in de uitvoeringspraktijk als in het onderwijs en de verbinding ertussen is van belang.

Om richting te geven aan deze actie wordt in samenwerking met een brede groep partners een Faro-onderwijsagenda opgezet.

Praktijkontwikkeling / Fonds voor Cultuurparticipatie

Het Fonds voor Cultuurparticipatie (FCP) heeft de subsidieregeling *Vind elkaar in Erfgoed; verken de Faro-werkwijze* ontwikkeld, die in 2020 en 2021 wordt uitgevoerd. Het aantal aanvragen was boven verwachting, ook van nieuwe doelgroepen (burgerinitiatieven) in het kader van een breder erfgoedbegrip. Om dit enthousiasme van burgerinitiatieven en erfgoedinstellingen vast te houden,

kennis en ervaring met de Faro werkwijze verder te ontwikkelen en het begrip Faro meer bekendheid te geven, is continuering van de regeling in de komende jaren belangrijk, vooruitlopend op verdere implementatie van het Verdrag. Voor het fonds is van belang dat zij met deze regeling nieuwe doelgroepen hebben weten te bereiken zoals burgerinitiatieven en dat een breder erfgoedbegrip wordt gehanteerd.

Samenwerking met gemeenten en provincies

Werken in de geest van Faro is relevant voor vaak lokale initiatieven en erfgoed. In de gesprekken met gemeenten en provincies komt naar voren dat er behoefte is aan meer inzicht en bekendheid met de inhoud van het Faro-verdrag en aan goede voorbeelden van de Faro-werkwijze. Hoe werk je met gemeenschappen op een democratische wijze of hoe participeer je als overheid in burgerinitiatieven? De uitvoeringsagenda wordt in samenwerking met gemeenten en provincies opgesteld, waarin wensen van de overheden worden meegenomen alsmede van de erfgoedgemeenschappen waarmee zij zijn verbonden.

In gesprekken met provincies en gemeenten bleek dat zij bij de invoering van het Verdrag van Faro kansen zien voor de participatie van burgers bij de positionering van en betekenisgeving aan cultureel erfgoed in de omgevingsvisies. De participatie zoals opgenomen in de Omgevingswet kan met de invoering van Faro steun bieden aan het serieus 'meedoen' door gemeenschappen in ruimtelijke ontwikkelingen en de leefomgeving.

Aansluiting bij andere beleidsterreinen

Het wetsvoorstel van het ministerie van BZK om het Uitdaagrecht wettelijk te verankeren (brief aan TK 17 oktober 2019) sluit aan bij het 'recht op erfgoed' van Faro. Al zo'n 130 gemeenten werken met het Uitdaagrecht en de regeling voor inwoners om maatschappelijke taken over te nemen. Het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners (LSA), een netwerk/vereniging van actieve bewonersgroepen, werkt aan kansen en goede voorbeelden van de verbinding tussen het Uitdaagrecht en erfgoed. Inwoners en lokale verenigingen kunnen van gemeenten de mogelijkheid krijgen om zelf voorstellen in te dienen voor het behoud en gebruik van erfgoed in hun directe omgeving.

Faro in de Erfgoedwet

De evaluatie van de Erfgoedwet is voorzien in 2021. Dit biedt de kans om te verkennen welke elementen van het Verdrag ontbreken en zouden kunnen worden opgenomen in de wet. In de wet is de definitie van cultureel erfgoed al (gedeeltelijk) ontleend aan de Faro-definitie. De maatschappelijke waarde van erfgoed kan nog verder worden uitgewerkt. Bijvoorbeeld door een participatieparagraaf op te nemen, als ook het Uitdaagrecht, een definiëring en positionering van het begrip '(erfgoed)gemeenschap' en de mogelijke inzet van cultureel erfgoed als middel in maatschappelijke en ruimtelijke ontwikkelingen.

Caribisch deel van het Koninkrijk

Ook in het Caribisch deel van het Koninkrijk is participatie van gemeenschappen bij de zorg en beoefening van erfgoed een opkomende beweging. Capaciteitsopbouw, training en kennisuitwisseling over het Verdrag en ermee verbonden werkwijzen is noodzakelijk. Meer informatie en zichtbaarheid over regelingen bij de rijkscultuurfondsen, zoals de Faro-regeling, maar ook de vrijwilligersregeling (die open staat voor de Caribische delen) zullen worden gegeven aan de Cariben.

Samenwerking op internationaal niveau in Europa

Ook op internationaal niveau is het Faro Verdrag een belangrijke aanvulling op de door Nederland geratificeerde internationale cultuurverdragen, zoals het UNESCO-verdrag inzake de bescherming van immaterieel cultureel erfgoed. Ook internationaal is erfgoed nauw verbonden met discussies over verandering van onze leefomgeving (zoals verstedelijking), duurzaamheid, interculturele dialoog en verschillende perspectieven op erfgoed, thema's waaraan ook Nederland meewerkt (zie Beleidskader Internationaal Cultuurbeleid 2021-2024).

In Europees verband (EU) participeerde Nederland in de OMC-groep van experts over *Participatory governance of cultural heritage* (rapport 2018) waarin de actieve betrokkenheid van alle relevante

stakeholders in het kader van publieke actie bij planning, implementatie en evaluatie van cultureel erfgoedbeleid en erfgoedprogramma's werd besproken.

Sinds het Europees Jaar van het cultureel erfgoed (2018) hebben de EU en Raad van Europa samengewerkt in het project 'the Faro way', om het betrekken van gemeenschappen bij het erfgoed verder in praktijk te brengen bij diverse maatschappelijke uitdagingen in Europa. Ook het vergroten van het aantal EU-lidstaten dat lid is bij het Verdrag van Faro was een doel van dit project. In het kader hiervan vonden ook internationale bijeenkomsten plaats om als Europese landen van elkaar te leren. Bij een bijeenkomst in Maastricht in 2019 kon het Nederlandse erfgoedveld zo kennismaken met voorbeelden van de implementatie in Italië, Finland en Oostenrijk.